

Sporda Çocuk İstismarı Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Erdal ÇETİN¹, İlknur HACISOFTAOĞLU KÖZLEME²

¹Öğr. Gör., Batman Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, BATMAN,

²Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, İSTANBUL

erdal.cetin@batman.edu.tr, ilknur.hacisoftaoglu@bilgi.edu.tr

Geliş Tarihi/Received:

11.12.2018

Kabul Tarihi/Accepted:

26.12.2018

Yayın Tarihi/Published:

27.12.2018

ÖZ

Çalışmada istismar pratiklerinin spor ortamında nasıl geliştiğine ve istismarın dört biçimi olan fiziksel, duygusal, cinsel istismar ve ihmal davranışlarının spor ortamı ve kültürüne özgü bir şekilde nasıl inşa edildiğine dair kuramsal bir değerlendirme yapılmaktadır. Genel olarak konuyla ilgili yapılmış çalışmalar sporun genel istismar pratiklerinin yanında spora özgü istismar pratiklerinin de gerçekleştiği bir alan olduğunu göstermektedir. Akademik anlamda Türkiye’de sınırlı sayıda istismar araştırmalarına karşın batıda 1980’li yıllardan itibaren konu ile ilgili çalışmalar başlamış ve 1990’lı yıllarda yoğunluk kazanmıştır. Batıda yapılan nitel ve nicel çalışmalar, spor kurumundaki istismarın ciddi problem olduğunu gösterdiği gibi söz konusu risklere karşı çocuk koruma programlarının geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk, Çocuk İhmal ve İstismarı, Sporda Çocuk İstismarı.

A General Evaluation Of Child Abuse In Sport

ABSTRACT

In this study, a theoretical evaluation is made on how the practices of abuse develop in the sports environment and how physical, emotional, sexual abuse and neglect behaviors, which are four forms of abuse, are constructed in a way specific to the sports environment and culture. In general, studies on the subject show that sport is an area where sport-specific exploitation practices occur besides general abuse practices. Despite the limited research in an academic sense in Turkey; the studies on the subject started in the West in the 1980s and have gained intensity in the 1990s. Qualitative and quantitative studies conducted in the West point out that abuse in sports is a serious problem and child protection programs should be developed against these risks..

Keywords: Childhood, Child Abuse and Neglect, Child Abuse in Sport

1. GİRİŞ

Çocuk ihmal ve istismarı sosyo-kültürel faktörler, eğitim, iktidar ilişkileri, bireysel özellikler, hukuk vb. birçok yönü bulunan geniş bir olgudur. Bu anlamda farklı toplumlarda, farklı biçimlerde yorumlanan bir özelliğe sahip olmasının yanı sıra söz konusu özelliklerinden dolayı farklı disiplinlerin inceleme alanına girmektedir (Polat, 2007: 35-38). Toplumsal ve kültürel yönü ile sosyolojinin; fail/mağdur özellikleri, yarattığı travmalar ile psikolojinin; kriminal özellikleri ve dava süreçleri ile hukukun; belirtiler ve fiziksel/ruhsal sağlık konularından dolayı tıp biliminin yoğunlaştığı bir olgudur. Gerek bilimsel disiplinler gerekse toplumsal açıdan farklı yorumlanan çocuk istismarını Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2012), “çocukların sağlığını, fiziksel ve psikolojik gelişimini olumsuz etkileyen, bir yetişkin, toplum ya da devlet tarafından bilerek ya da bilmeyerek yapılan hareket ve davranışlar” şeklinde açıklamaktadır.

Son yıllarda çocukları konu edinen birçok çalışma yapılmış ve çalışmalar ile problem sayılabilecek riskler görünürlik kazanmaya başlamıştır. Araştırmaların yoğunlaştığı konularda biri olan çocuk ihmal ve istismarı taşıdığı geniş özelliklerden dolayı farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Finkelhor ve Korbin (1988 :32), bir eylem ya da tutumun uluslararası düzeyde istismar olarak görülebilmesi için altı temel faktör öne sürer: (a) Eylemin istismarcının kasıtlı bir eylemi olması, (b) davranışın sergilendiği sosyokültürel yapıdan onay alması ve kabul görmesi, (c) toplumdaki diğer bireyleri kapsamayacak şekilde doğrudan çocuğa yönelik bir davranış olması, (d) davranışın istismar olduğuna dair uluslararası bir konsensüsün sağlanmış olması, (e) bireysel eylemlerin yanı sıra devlet mekanizmasını içine alacak şekilde ekonomik ve dini eylemlerin de istismar olabileceği gerçeğini kabullenmesi ve (f) davranışın bir çocuğa yönelik olması.

İstismar konusunda ilk dönem çalışmalar ağırlıklı olarak aile, işyeri, okul üzerinde odaklansa da zaman içinde çocukların temas ettikleri, zaman geçirdikleri bütün kurumlarda çalışmaların yapılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Nitekim sosyal hizmet kurumlarında, dini mekânlarda ve nihayetinde spor kurumunda çocukların yaşadıkları deneyimlerin bir soruna işaret ettiği gözlemlendikten sonra konu üzerinde çalışmalar artmıştır. Spor kurumunda Batıda ve özellikle İngiltere’de 1990’lı yıllarda sporda yaşanan geniş profilli ihmal ve istismar olaylarının ortaya çıkmaya başlamasından itibaren spor bilimcileri, sosyolog ve psikologlar bu konunun üzerinde yoğunlaşmıştır. Çalışmalar sonucunda fiziksel, duygusal, cinsel istismar ve ihmalin spor ortamında değişik boyutlarda yaşandığı görülmüştür (Kerr ve ark., 2014: 743-744; Boocock, 2002: 99-100).

İlginç bir şekilde istismar konusunda yaşanan hassasiyet çocukların aleyhine bir şekilde yorumlanmaktadır. Genelde spordaki yerleşik yapının işleyişini sıkıntıya sokacak sonuçları olması itibariyle diğer ülkelerde olduğu gibi istismar olayların gizlenmesi yönelik çaba, Türkiye’de de uzun yıllar konuyla ilgili herhangi bir çalışmanın yapılmamasına neden olmuştur. İhmal ve istismar vakalarının üstünün örtülme potansiyelini barındırması gerçeğini doğrulayan faktörlerin başında sınırlı sayıda olayın medyaya yansımadır. Türkiye’ye kıyasla uzun zamandan beri çocuk koruma programlarına ağırlık veren İngiltere’de 2016 yılında sporda istismar vakaları eski bir profesyonel futbolcu olan Andy Woodward’ın açıklamaları ile yeniden gündeme gelmiştir. Futbola başladığı dönemlerde teknik direktör tarafından cinsel istismara maruz kaldığını beyan eden Woodward’ın açıklamaları, eski profesyonel sporcuların itiraflarıyla büyümüş ve İngiliz futbolunda cinsel istismar olayları yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. Nitekim spordaki istismar olayları ilgili Çocuklara Karşı Kötü Muameleyi Önleme Kurumu’na (NSPCC) binlerce şikâyet ulaşmıştır (<http://www.bbc.com/sport/football/38211167>, Erişim Tarihi: 18 Şubat 2017). Son dönemlerde benzer kaygılardan hareketle ve yine benzer şekilde yaşanan olayların medyaya yansımından dolayı küçük çaplı da olsa Türkiye’de bazı federasyon ve spor kulüplerinin sporda çocuk koruma programlarını hayata geçirdiği görülmüştür.

2. SPORDA ÇOCUK İSTİSMARI

Sporun toplumsal kurum olma özelliği çağdaş toplumun tüketim kültürü ile birlikte belirgin bir şekilde gözlemlenmeye başlanmıştır. Çağdaş anlamda sporun bedensel bir aktivitenin ötesinde anlamlar kazandığını söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Serbest zaman aktivitesi, dinlenme, sağlık, eğlenme gibi olumlu özelliklerinin yanında toplumsal, siyasal, kültürel vb. birçok boyutta ortaya çıkan çelişkiler sporun içinde tartışılmaktadır. Özellikle 21. yy ile birlikte sporun birçok toplumsal sorunun yeniden inşa edildiği bir sürecin parçası olduğu görülmüştür. Sınıfsal sorunlar ve cinsiyet temelli eşitsizlikler, siyasal problemler, ötekileştirme, ırkçılık gibi birçok olgu sporun içinde yer edinmekte, bütün bu durumlar bizi sosyolojik olarak sporun kendi başına incelenemeyeceği, aksine diğer sosyolojik kurumlar (ekonomi, siyaset, din vs.) gibi irdelenmesinin gerekli olduğu sonucuna ulaştırmaktadır (Hacısoftaoğlu ve Akcan, 2015: 14).

Oyun çocukların bilişsel, sosyal, psikomotor, duygusal ve fiziksel gelişimleri için önemli bir etkinliktir. Oyun süreci içinde sosyalleşen çocuklar aynı zamanda bir topluluğun üyesi olma, kuralları öğrenme gibi birçok değeri öğrenir ve oyun hazzını yaşarken sosyo kültürel bir süreçten geçer (Talimciler, 2010: 5). Üstelik söz konusu özelliklerin tamamının popüler spor için de geçerli olduğu söylenebilir. Çocuk yaşta spor eğitimi, sporun yakın zamanda ve küresel boyutta yaşadığı dönüşümün önemli sonuçlarından birisidir. Kitlelerin yoğun ilgisi spora yapılan yatırımların artmasına neden olmuştur. Spor, küresel bir ekonomiye sahip olmuş ve medya aracılığıyla dünyanın değişik bölgelerinde izleyici bularak pazarlanmaya başlanmıştır. Sosyal statü, prestij, dikey hareketlilik gibi toplumsal işlevleri sporun toplum içinde önemli bir konuma gelmesini sağlamış ve beden sermayesi üzerinden sınıf atlama isteği çocuklar açısından önemli bir etkinliğe dönüşmüştür. Sporun yarattığı ciddi ekonomi ile yatırım yapan bütün bileşenler için başarının kalıcılığı, küçük yaştan itibaren keşfedilecek yetenekleri keşif isteği ile çift taraflı bir ilişki yaratmıştır: Hem çocuklar ve aileleri hem de kulüpler açısından şan, prestij ve ekonomik başarıların elde edileceği ahenkli bir çıkar ilişkisi. Bu ilişki biçimine millilik üzerinden devlet ve federasyonların insanüstü menfaatleri eklenmiştir.

Talimciler (2014: 31), sporun içinde yaşadığı dönemin çelişkilerini yansıtan bir aynaya benzetmektedir. Dolayısıyla toplumsal sorunların izlerini sporun içinde görmek mümkündür. Çocuk ihmal ve istismarı toplumsal olarak hangi dinamiklerden hareket edip yer ediniyorsa, spor içinde de kendine özgü argümanlar ve farklı şekillerde yeniden inşa edilmekte ve yerleşmektedir.

Sportaki istismar faillerinin aile, eğitim vb. kurumlarda olduğu gibi çocuklara yakın ve onların bakımı ile uğraşan kişilerden oluştuğu görülmektedir. Spor kurumunda antrenörler birinci derece failer olarak öne çıkmaktadır. Benzer kurumlarda olduğu gibi failerin görmezden gelinen davranışları spordaki antrenör davranışları için de geçerlidir (Brackenridge, 1994: 294). Gervis ve Dunn'a (2004: 216) göre, antrenörler sporculara yatırım yapmaktadır ve bu yatırımı kendi kariyerleri ile ilişkilendirmektedir. Kerr ve Stirling (2008: 317), kariyer gelişimlerinin yanında antrenörlere yönelik ödüllendirme sisteminin de sporcuların başarılarına endekslendiğini söyler. Bu bağımlılık ilişkisi antrenör ile sporcunun ilişkisini profesyonel bir ilişkiden uzaklaştırmakta, kişisel bir ilişki haline getirmektedir. Böylece antrenör ve sporcu arasındaki çizgi muğlaklaştıkça istismar riski artmaktadır.

Kariyer sorunu sadece antrenörleri değil, çocukların ebeveynlerini, takımın idarecilerini, takım arkadaşlarını, malzemecisini, masörünü, federasyon yöneticilerini içine alacak şekilde genişlemektedir. Bu da çocukları bu skalanın içinde bulunan herkesin istismarına açık bir hale getirmektedir. Nitekim David (2005: 35), "yarışmaya dayalı sporlarla uğraşan çocuklar akranlarından çok, yetişkinlerin egemen olduğu, özgürlük, öz-inisiyatif ve yaratıcılıklarının çok az yer kapladığı bir dünyada büyürler" der. Yoğun eğitim ve disiplinin aşırı vurgulandığı durumlarda çocuklar açısından riskler oluşmaktadır.

2.1. Sporda Fiziksel İstismar

Fiziksel istismar ile ilgili dikkat çeken ilk husus çocuğun bedeni üzerinde bıraktığı etkidir. Çocukların sağlığını etkileyen fiziksel istismar bedeninde iz bırakırken yaralanmalara neden olmaktadır. Genelde fiziksel istismarı kaza dışı bir şekilde otorite kurma, disiplin sağlama, cezalandırma veya başka bir amaç için çocuğun herhangi bir yerine zarar gelecek şekilde vurma ve rahatsız etme olarak tanımlamak mümkündür. Uygulanma biçimine göre aletli (sopa, kemer, ütü, sıcak su vb.) ve aletsiz (tokat, yumruk, ısırma nefessiz bırakma vs.), ebeveyn, öğretmen, kendisinden büyük aile bireylerinin ya da devlet ve özel kurumlardaki görevlilerin çocuklara uyguladığı şiddet olarak fiziksel istismar, sadece bedende lezyonlar oluşturmaz. Aynı zamanda duygusal istismara neden olmakta ve farklı etkiler bırakmaktadır (Yıldırım Doğru ve ark., 2012: 67-68; Polat, 2007: 59-60).

Sportdaki fiziksel istismar özelliklerini ise iki biçimde yorumlamak mümkündür. Birincisi, genel olarak her kurumda görülen ve tokat, yumruk atma, cimcikleme, çizme, bir alet ile dövme şeklinde

gerçekleşen davranışlardır. İkincisi ise sporun kültürüne, türüne, antrenmanına özgü yeniden inşa edilen istismar biçimleridir. Sporun kendine özgü istismar biçimlerine bazı örnekleri şu şekilde vermek mümkündür (Kerr ve ark., 2014: 748-749; UNİCEF, 2010: 10; Alexander ve ark., 2011):

- Aşırı egzersiz yapma
- Antrenman ve eğitimin amacını aşacak şekilde antrenman yapma
- Fiziksel kapasitesine uygun olmayan programlar hazırlama
- Performans artırıcı, ergenliği ya da regl dönemlerini geciktirici ilaçlar kullanma
- Aşırı rekabet hırsı ile ağır yaralanma ve ölüm riski
- Bir alt veya üst sikletler için aşırı kilo alıp verme

Stafford ve arkadaşları (2013: 297) , spor ortamında yaşanan yaralanmalar, sakatlıklar, hırs ve başarı isteğinin getirdiği yorulma, tükenme gibi fiziksel istismar eylemlerinin süreç içerisinde bir kültür oluşturduğunu söyler. Eğitim ile yerleşen bu durum çoğu kez antrenörlerin pratikleri ile şekillenmekte ve adeta spor etiğinin içerisine yerleştirilmektedir. Bu kültür zamanla ağır şartlara itirazı ortadan kaldırmaktadır. Öyle ki bu durum karşısında itiraz edenin sporda yeri hemen hemen yok gibidir. Ödül ve başarıya endekslendiklerinden dolayı ilginç bir şekilde antrenmanların şiddet içeren eğitim kültürüne karşı direnen ya da bedenen dayanamayan genç sporcular kendilerini suçlarlar ve başarısızlığın kaynağı olarak kendilerini görmeleri sıklıkla gelişen bir psikolojik haldir.

Alexander ve arkadaşları (2011: 76-93), Birleşik Krallık'ta yapmış oldukları bir çalışmada katılımcıların %24'ü fiziksel istismar biçimlerinden en az birisine maruz kaldıklarını beyan etmişlerdir. Oranlar erkeklerde %26 iken, kadın sporcular da %22 olarak tespit edilmiştir. Fiziksel istismara maruz kaldıklarını söyleyen genç sporcular, faillerin büyük oranda takım arkadaşları ve akranları olduklarını söylemiştir. Takım sporlarında bireylerin akran gruplarından şiddet gördüğü ortaya çıkarken, bireysel sporlarda antrenörlerin şiddeti göze çarpmıştır. Katılımcıların %62'si arkadaşlarından, %37'si ise antrenör ve eğitimcilerinden zarar gördüklerini dile getirmişlerdir. Aynı çalışmada genç sporcuların aşırı eğitim, yaralı ve yorgun oldukları halde antrenman, fiziksel saldırı ve performans artırıcı ilaçlar kullanma gibi yöntemlerle karşı karşıya kaldıkları görülmüştür.

2.2. Sporda Duygusal İstismar

Duygusal istismar günlük yaşam döngüsü içinde yoğun yaşanan ancak bırakabileceği somut işaretleri olmaması nedeniyle çoğu kez gözden kaçırılan davranışlardan oluşmaktadır. Şiddeti, yoğunluğu, bıraktığı etkilerin nicel anlamda tespit edilememekle birlikte çocukların duygusal gelişimlerini ciddi anlamda yaralayan ve süreç içerisinde etkileri gözlemlenen istismar biçimidir. Tüm bu hususlar psikolojik tahribatları yüksek olan duygusal istismar konusunda farkındalığın zayıf kalmasına neden olmaktadır. Bağırma, tehdit etme, korkutma, baskı altında bırakma, reddetme, yalnız bırakma, aşağılama gibi hususlar duygusal istismarın en belirgin davranış biçimleridir (Yıldırım Doğru ve ark., 2012: 71-73; Polat, 2007: 229). Duygusal istismar konusundan çalışmaları olan Garbarino ve arkadaşlarına (1986) göre, duygusal istismar için sekiz kilit davranış kategorisi bulunmaktadır. Bunlar, küçümsemek, aşağılamak, bağırma, suçlamak (günah keçisi yapmak), reddetmek, izole etmek, tehdit ve yok saymadır.

Spor ortamında rekabet, hırs, mücadele gibi faktörlerin kutsandığı dikkate alındığında duygusal istismar pratiklerinin yoğun yaşanması şaşırtıcı olmayacaktır. Psikolojik yönünün ağır basması dolayısıyla bireyde kalıcı hasarlar bırakan duygusal istismarın sporda görülen bazı biçimleri şunlardır (Stirling ve Kerr, 2008a; Kerr ve ark., 2014: 748-749; UNİCEF, 2010: 10; Gervis ve Dunn, 2004):

- Çocuk ve genç sporculara bağırma, küfretme
- Sporcuları aşağılama ve onlara isim, lakap takma
- Sporcuların başarıları ile alay etme
- Sportif organizasyonlardan ayırma ve ayırma ile tehdit etme

- Fiziksel zarar ile tehdit etme
- Ebeveyn ve antrenörlerin spor hırslarını çocuklara yansıtması
- Performansından dolayı utandırılması ya da küçük düşürülmesi

Sporda duygusal istismar, yarışma ve rekabet ortamı içerisinde sporculara yönelik fiziksel olmayan, antrenör, yönetici, arkadaşları ya da aile bireylerinin sözlü eylemleri, bakışları ya da daha önce yapmadığı bazı davranış kalıpları şeklinde görülmektedir (Stirling ve Kerr, 2008b: 78). Antrenörlerin mutlak kazanma ve başarı ilkelerini benimsemelerinden dolayı spor ortamlarında duygusal şiddetin yaygınlaştığı ve sporcuların korumasız kaldıkları dikkat çekmektedir (Gervis ve Dunn, 2004).

Stirling ve Kerr (2008a), 19-29 yaş aralığında ve yakın bir dönemde aktif sporu bırakmış olan 14 elit yüzücü ile yaptıkları çalışmada sporcuların duygusal istismar eylemlerini elit spor kültürünün bir parçası olarak gördüklerini tespit etmiştir. Onlara göre, duygusal istismar eylemleri olarak bilinen bağırma, hırslandırma, dalga geçerek ya da baskı kurarak sporcuları harekete geçirme eylemleri sonucunda başarılı olan sporcular genelde söz konusu eylemleri başarıyı getiren eylemler olarak yorumladıklarından dolayı duygusal istismar davranışları olarak görmemektedirler. Başarılı sporcuların maruz kaldıkları pratikler sonucunda yaşadıkları sessizlik, başarı konusunda hayal kırıklığı yaşayan sporcular için geçerli olmayabilmektedir. Bu anlamda çoğu duygusal istismar eylemi sporcuların hedeflerine göre yorumlanabilmekte ve sporcular başarılı oldukça duygusal istismar normalleştirilmektedir.

Kerr ve Stirling (2008: 315), genel olarak duygusal istismar deneyimlerinin üç şekilde olduğunu söyler: Fiziksel davranışlar (cisim fırlatma, duvarı yumruklama vs.), sözlü davranışlar (bağırma, aşağılama, çığlık atma vs.) ve ilgi ve destekten yoksun bırakma.

Alexander ve arkadaşlarının (2011: 36) çalışmasında katılımcıların %70'i rahatsızlık duydukları davranışları deneyimlediklerini beyan etmiştir. Çalışmada erkek sporcuların %68'i, kadın sporcuların %45'i bir kişi tarafından kendisine bağırlı olduğunu söylemiştir. Yine bireylerin kendilerini kötü hissetmelerine neden olan görmezden gelme (yok sayılma) davranışının erkeklerde %31, kadınlarda %42 olduğu rapor edilmiştir. Aynı çalışmada (2011: 55-56) ağır eleştirme, aşağılama, utanma gibi istismar pratiklerinden dolayı %10'unun kendi bedenine zarar verecek eylemlerde bulunduğu görülmüştür. Vertommen ve arkadaşlarının (2016) yaptıkları çalışmada duygusal istismar oranının diğer istismar türlerine oranla daha yaygın (%38) olduğu görülmüştür. Duygusal istismara maruz kaldıklarını beyan eden katılımcıların 4'te 1'i istismarı yüksek derece olarak tarif etmiştir.

2.3. Sporda Cinsel istismar

Diğer istismar biçimlerine göre çok yönlü değişkenlerin etkili olduğu, daha kompleks bir yapıya sahip olan cinsel istismar, akademik açıdan daha zengin bir literatür oluşturmasına rağmen hala pek çok özelliğinin aydınlatılmaya muhtaç olduğu söylenebilir. Özellikle sosyo-kültürel açıdan olgunun mahrem boyutu istismar ile ilgili çoğu gerçeğin gizli kalmasına neden olmaktadır. İstismar biçimi, yoğunluğu, nedenleri, istismarın yapıldığı ortam, istismarı yapan kişiler, cinsiyet ve risk faktörleri gibi birçok farklı değişken rol oynamaktadır. Yine çocukların ikna edilerek ya da şiddet yoluyla sözlü, fiziksel, peneratif vb. birçok biçimde, değişik olgu ve bağlamda istismar edildiği görülmektedir.

Cinsel istismar ile ilgili akademik çalışmalar 1970'li yıllarda yoğunlaşmıştır (Z-Page, 2004: 104; Topçu, 2009: 27). Söz konusu çalışmalar her kurumda istismarın farklı şekilde geliştiğini göstermekteydi. Nitekim konuya ilgi artıkça spor ortamındaki istismar dikkat çekmeye başlamıştır. 1980'lerde spora özgü özellikleri ve inşa süreçlerini ortaya çıkarmaya dönük konuyla ilgili çalışmalar itirazlara rağmen devam etmiş ve istismarın spor ortamlarında yaygın olduğu gerçekliği kabul görmüştür (Fasting ve ark., 2003: 84; Brackendridge ve Fasting, 2002: 6).

Sporda cinsel istismar çalışmalarının ilk yoğunlaştığı alan genç sporcu-antrenör ilişkisidir. Sporcu ve antrenör arasındaki hiyerarşik ilişkiden dolayı büyük oranda sporcu açısından rahatsızlık yaratan bu durum bazen de hayranlık çerçevesinde gelişebilmektedir. Çünkü diğer kurumlarda olduğu gibi statü, güç, prestij, yardıma muhtaçlık gibi birçok değişken mağduru istismara maruz bırakan faktörler olabilmektedir. Özellikle failin güç ilişkisini kullanması yaygın gelişen bir ilişki biçimidir. Güçlü ve statü sahibi antrenör zayıf, muhtaç genç ve çocuk sporcuda bir güç ve hayranlık uyandırabilmektedir. Yapısal olarak daha düşük bir statüye sahip bir sporcu için antrenör cazip seçenekler sunabilmektedir. Üst düzey bir performans elde etme arzusuna sahip sporcunun daha fazla bilgi ve beceriye sahip antrenöre karşı direnci son derece zayıftır. Cinsel istismar konusunda yapılmış çalışmalar failerin büyük bir kısmının (%98) sporcu ile doğrudan ilgilenen antrenör, öğretmen veya eğitimcilerden oluştuğunu göstermektedir (Brackenridge ve ark., 2008: 391).

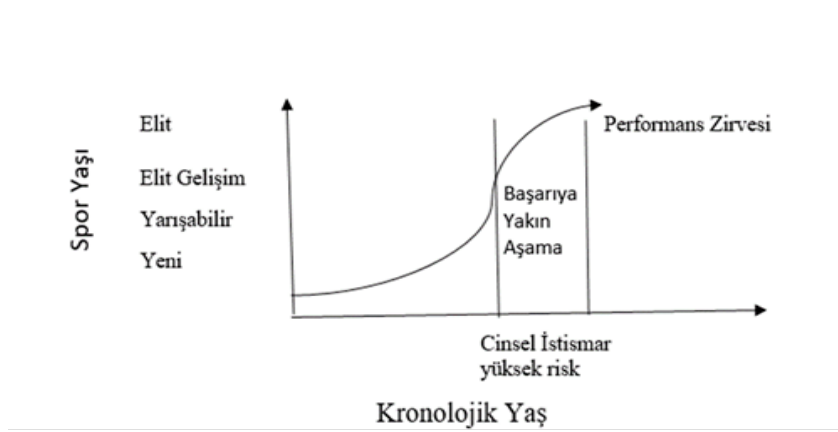
Fasting ve arkadaşları (2003), 15-39 yaş aralığında, 56 spor dalından 660 Norveçli elit kadın sporcu ile yaptıkları çalışmada, katılımcıların %51'inin cinsel tacizi deneyimlediklerini belirtmiştir. Leahy ve arkadaşları (2002), Avustralyalı sporcular ile yaptıkları anket çalışmasında ulusal (elit) ve yerel (kulüp) düzeyde spor yapan 370 kişilik katılımcı grubunda kadınların %31'i, erkeklerin de %21'inin en az bir kere cinsel istismar yaşadıklarını beyan etmiştir. İstismara uğrayan kadınların %42'si, erkeklerin de %29'u istismarı spor ortamlarından bir birey ile (çoğunlukla yetkili bir birey) deneyimlediklerini söylemiştir. Failerin büyük oranda (%96) erkek bireylerden oluştuğu tespit edilmiştir. Alexander ve arkadaşları (2011) Birleşik Krallık'ta yaptıkları çalışmada katılımcıların %29'u (kadınlarda %34, erkeklerde %17) cinsel taciz yaşadıklarını söylemiştir. Fiziksel olmayan (cinsel şakalar, sözlü taciz vb.) cinsel taciz ile ilgili olarak kadınların %11'i düzenli, %62'si bir iki kere maruz kaldıklarını beyan etmiştir. Aynı oranlar erkeklerde %10 ve %48 olarak tespit edilmiştir. Çalışmada başkalarının teşhirine maruz kalmada erkek oranının, başka birini öpmeye zorlanmada da kadın oranının yüksek olduğu görülmektedir. Kirby ve Greaves, Kanada olimpiyatları (1996) esnasında üst düzey 260 elit sporcu ile yaptıkları çalışmada katılımcıların %21,8'i sporda bir yetkili (otorite) ile cinsel ilişkiye girdiklerini ortaya çıkarmıştır. Katılımcıların %8,6'sı bu ilişkiye zorla girdiklerini ya da tecavüze uğradıklarını söylemiştir. Üstelik bunların %9'u bu deneyimleri 16 yaşından önce yaşadıklarını ifade etmişlerdir (Fasting ve ark., 2002: 87-88).

Gündüz ve arkadaşları (2008), Türkiye'de 356 katılımcı ile yaptıkları çalışmada, elit kadın sporcuların %52,2'sinin cinsel tacize uğradıklarını ortaya çıkarmıştır. İlginç bir şekilde Türkiye'de sporculara yönelik taciz en çok (%40) taraftar/seyirciler tarafından uygulanmıştır. Bu oranı %33,1 ile takım arkadaşları, %24,8 ile antrenörler/eğitimciler takip etmiştir. Tacizin yoğun yaşandığı yerler spor salonu veya spor yapılan mekânlar olmuştur.

Cinsel istismarın odaklandığı noktalardan biri faildir. Failin mağdura yönelik "grooming" (mağduru istismara hazırlama) süreci istismarın önemli aşamalarından birisini oluşturmaktadır. İstismarcı çeşitli yöntemlerle mağduru cinsel istismara hazırlamaktadır. Brackenridge (1997: 121-123; 2001: 35) istismarcının "grooming" sürecini 4 aşamada ele almaktadır. Başlangıçta istismarcı çeşitli özellikleri gözlemleyerek bir mağdur hedefler. Zafiyetler, ihtiyaçlar, güvenilirlik vs. gibi özellikler hedefi seçmede önemli bir ayrıntıdır. İkinci aşamada fail çeşitli hediye, ödül verme, eğitimine ayrıcalık tanıma ve ihtiyaç duydukları diğer şeyleri karşılama suretiyle kendisini özel hissettirmesini sağlayarak "güven ve dostluk" ilişkisi kurar. Diğer bir aşamada mağdurun çevresindeki fırsatlara erişimi engelleyerek ve ara sıra sorgulama ve çeşitli deneyimler geliştirerek "kontrol ve sadakat" geliştirmektir. Ve son olarak yaşadıkları ile ilgili çeşitli söz ve eylemler ile "gizlilik ve güvence" oluşturarak istismarı başlatır ve sürdürür ya da bitirir. İstismarı gerçekleştirirken fiziki ve sözlü olarak zorla ya da razı etme gibi duygusal manipülasyonlar ve şantajlara başvurur (Gönültaş, 2016: 291).

Sporda kariyer yapma isteğinin cinsel istismara hazırlama anlamında faile kolaylık sağlayıp sağlamadığı tartışılan konulardan birisidir. Brackenridge ve Kirby (1997: 12-15), kariyer hedefi ile cinsel istismar arasındaki ilişkiyi “Başarıya yakın aşama (BYA) (stage of imminent achievement)” kavramı ile açıklamaktadır (Bkz. Şekil 1). Elit seviyenin hemen altındaki aşama için kullandıkları bu dönemin riskli olduğunu söyleyen Brackenridge, mağdur sporcularının çoğu kez istismarı kabullenmek zorunda kaldıklarını söylemiştir. Ciddi bir başarı yakalayamamış ancak ulusal veya uluslararası turnuvalara katılıp başarılı sonuçlar almaya en yakın olduğu bu dönemde sporcular itiraz etmenin ağır sonuçları olabildiğini düşünmektedirler. Bu düşünce sadece çocuk ve genç sporcularda değil, failin de “grooming” sürecinde kullandığı en önemli argüman olmaktadır. Bu aşamada itiraz etmenin, antrenörü ret etmenin getirebileceği maliyetleri kaldırabilecek düşünce ve sosyal destekten yoksun sporcu, sportif başarılarını kanıtlayamadığı noktasındaki bağımlılığının farkında olduğu için faile boyun eğmektedir.

Şekil 1: Spor ve Performans Yaşına Göre Cinsel İstismar Riski (Brackenridge ve Kirby, 1997: 417)

Yapılan araştırmalar sporcuların antrenörlerin/ eğitimcilerin/öğretmenlerin, akranların, masörlerin, danışmanların, idarecilerin ve hatta seyircilerin/ taraftarların tehdidi altında olduğunu göstermektedir. Alexander ve arkadaşları (2011), çalışmalarında cinsiyetçi şakalar, cinsel yorumlar gibi cinsel tacizlerin, zorla öpme, rahatsız edici dokunma, fiziksel temas, cinsel ilişkiye zorlama ve girme gibi davranışlarının sporda görülen yaygın cinsel istismar pratikleri olduğunu söylemektedirler.

2.4. Sporda İhmal

İstismarın pasif biçimi olarak ihmal, çocukların gereksinimlerinden, hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakılması olarak tanımlanabilir. Fiziksel, duygusal, cinsel, eğitsel ve ekonomik yönü bulunan ve ebeveynlerin, yetişkinlerin çocuklara dair sorumluluklarını yerine getirmeyen davranışlardan oluşmaktadır. Çocukların besin ihtiyaçlarının yeterli şekilde karşılanmaması, kirli, bakımsız olması, mevsim şartlarına uygun giyindirilmemesi, yeterli sevgi ve şefkat gösterilmemesi, eğitimleri ve tıbbi bakımları ile yeterince ilgilenilmemesi ve tehlikeden uzak bir barınma imkânına sahip olmaması başlıca ihmal pratikleridir (Yıldırım Doğru ve ark., 2012: 83-84; Polat, 2007: 249-250). İnsanoğlu doğası gereği çeşitli ihtiyaçlar ile dünyaya gelir ve başkasının bakımına muhtaç şekilde doğar. Çocuk yaşta bir bireyin ilk hissedeceği ihtiyaç besin ihtiyacıdır ve bunun için anneye ihtiyaç duymaktadır. Yiyecek, içecek, bakım, temizlik, hijyen gibi ihtiyaçların karşılanması, bakıcıya karşı bağımlılık ilişkisinin geliştirilmesini sağlamaktadır.

Daha öncede belirtildiği gibi ihmalin sağlık, beslenme, eğitim, sosyal birçok boyutu vardır ve ihmale neden olan hususlar çocuklara dair birçok risk unsuru içermektedir. Çünkü çocuklar ihmal sonucu fiziksel zararlar görebildiği gibi yaşamına neden olacak problemlerle de karşılaşabilirler. Yine ihmal birçok psikolojik ve sosyal problemlerin nedeni olabilmektedir (Polat, 2007: 254).

Spor ortamında meydana gelen ihmal davranışları yukarıda ifade edilen açıklamalarla benzer nitelikler taşımaktadır. Spor kurumunda çocukların bakım ve eğitiminden sorumlu antrenörlerin,

idarecilerin ve yetişkinlerin çeşitli sorumlulukları vardır. Antrenör, idareci ve diğer yetişkinler çocukları sporun içine katarken birtakım ihtiyaçlarını karşılamak ya da çocukları rahatsız edecek durumlara karşı önlemleri almak durumundadır. Spor ortamını çocukları olumsuz deneyimlerden alıkoyacak bir şekilde düzenlememeleri en önemli ihmal davranışlarıdır. Yine sakatlık, yaralanma, sağlık konusunda çocuk ve genç sporcuların bilgilendirilmemeleri, onların okul eğitimlerini almalarını sağlayacak düzenlemeleri yapmamaları, rekabetçi spor ortamlarından işbirlikçi, sevgi ve saygı ortamına dönüşecek bir sistemin kurulmaması, yeterince beslenip spor malzemelerinin karşılanmaması spor ortamındaki ihmal pratikleri olarak dikkat çekmektedir.

İstismar ve Risklere Karşı Sporda Çocuk Koruma Programları

Çocukların çeşitli risklerden korunması, bakımlarının yerine getirilmesi ve bu konuda her türlü tedbirin alınması için uygulanan çocuk koruma programları (Yolcuoğlu, 2009: 47) çok farklı kurum aracılığıyla yürütülebilmektedir. Aile, okul, hukuk, sosyal hizmet gibi sosyal destek kurumlarında zaman içinde çocuk korumaya dair gelişmeler ön plana çıkmış ve bir takım programlar oluşturulmuştur. Bununla birlikte spor kurumunda ortaya çıkan riskler, sporda çocuk koruma programlarına olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.

Batıda sporda çocuk koruma programları 1990'lı yıllardan itibaren oluşturulmaya başlanmıştır. Özellikle kamuoyuna yansıyan taciz olayları ile başta İngiltere, Kanada ve Avustralya olmak üzere birçok ülkede konuyla ilgili çalışmalar artmıştır. İstismar ve diğer kötü muamelelere karşı daha risksiz, uygun ve güvenilir spor ortamları için geliştirilen bu programlarda antrenörlere, sporculara, sporcu ailelerine ve diğer çalışanlarına istismar ve istismardan korunma yollarıyla ilgili eğitimler verilmiştir. Söz konusu bazı ülkelerde ihbar hatları kurulmuştur. Ayrıca antrenman kültürüne, spor anlayışlarına bazı eleştiriler getirilerek çocuk haklarının ön plana çıktığı bir anlayış spor etiğine yerleştirilmeye çalışılmıştır (Kerr ve ark., 2014: 743; Boocock, 2002: 99-100).

Brackenridge (2004: 329) sporda çocuk korumaya dair hedefleri 4 ilke ile açıklamıştır: Sporcu başkalarından korumak, sporcu kendisinden korumak, bireyi sporcu arkadaşlarından ve ailelerinden korumak ve mesleğin itibarını korumak. Yine İngiltere'de Çocuklara Karşı Kötü Muameleyi Önleme Kurumu (NSPCC) bünyesinde 2001 kurulan Sporda Çocuk Koruma Birimi (CPSU) kuruluş aşamasında temel vizyonu şu şekilde maddelemiştir (Boocock, 2002: 102).

- Spor alanında suiistimal olaylarını en aza indirmek
- Çocuk ve gençlerin güven ve refahını spor organizasyonlarının faaliyetlerine entegre etmek
- Çocuk çıkarlarının ön plana çıktığı bir kültür yaratmak
- Spor örgütlemelerinde çocuk koruma sistemlerini teşvik etmek
- Spor organizasyonlarında yer alan çocuklar için güvence olmak

Kerr ve Stirling'in (2008: 310) spor ortamından ihmal, istismar ve risk unsurları ile başa çıkmak için oluşturulan fikir, eylem ve programlar olarak açıkladığı çocuk koruma programları, hem istismar olaylarına hem de kültürel, ekonomik vb. alanlarda yaşanan ayrımcılık, kötü muamele ve eşitsizliklere karşı uygun müdahalelere ve bilimsel, yasal düzenlemelerin yapılmasına ön ayak olmaktadır (Parasız ve ark., 2015: 647).

3. SONUÇ

Spor, çocukların psikomotor ve fiziksel gelişimlerini olumlu etkileyen bir aktivitedir. Yine sporun bilişsel gelişim ve sosyalleşme süreçlerinde oynadığı rolün etkisi büyüktür. Özellikle dijital çağın yarattığı hareketsiz yaşam ve kentleşme sürecinde geniş oyun alanlarından mahrum olmaları dikkate alındığında spora ilgi gösteren çocukların, sağlık, beslenme, özgüven, disiplin, problem çözme ve odaklanma gibi konularda avantajlı olduğu görülmektedir. Çocuklar açısından olumlu yönlerini artırmak, sporun geleceği

üzerinde düşünen ve karar veren aktörlerin temel hedefidir. Spora artan talebi değerlendirmek ve çocuklar için temiz bir spor ortamı kurmak sporda yaşanan olumsuzlukları minimize etmek ile mümkündür. İhmal ve istismar gibi spor ortamında yaşanan olumsuzluklara dikkat çekmek ve bu olumsuzluklardan arındırmak sporu daha güvenli getirmenin ilk adımları olacaktır.

Tüm bunlara karşın spor kurumunun nitelikleri dikkate alındığında yaşanan bazı pratiklerin çocuklar açısından riskli sayılabilecek özellikler taşıdığı görülecektir. Güç, prestij, rekabet, performans, iktidar ilişkileri, başarı odaklılık gibi bir çok özellik tüketim kültüründe spor kurumuna endemik bir hale gelmiş ve bu durum adeta spor ortamında içselleştirilmiştir. Söz konusu özellikler ile birlikte bedensel ilişkilerin yaygın yaşandığı bir alan olması, sporu istismar açısından daha riskli bir hale getirmektedir. Bu durum spor ortamında yaşanan istismar ile ilgili yapılacak çalışmaların diğer kurumlara göre gecikmesine de neden olmuştur. Çünkü spordaki istismar pratikleri antrenör, idareci ve diğer profesyoneller kadar sporcu ve aileleri tarafından da kanıksanmış ve normalleştirilmiştir. İstismar süreçlerinin sporun doğasından kaynaklanan pratikler gibi algılanması çocukları korumasız kalmalarına neden olmuştur. Özellikle çocuk haklarının spor kurumunda geçerli olabileceği konusunda yaşanan tereddütlerin bir nedeni amaç ve yöntem dengesini yeniden düşünme konusunda yaşanan zorluklar ile ilgilidir. Çocuk ve spor olgularında spordan önce çocuğun ön plana çıkarılması konusundaki isteksizlik sporda çocuk haklarının ikinci plana atılmasına neden olmaktadır. Oysaki hem ulusal hem de uluslararası kanuni, hukuki ve etik ilkeler çocukların çocuk olmaktan kaynaklanan haklarının olduğunu ve kurumsal olarak çocukları risklere karşı koruma konusunda somut önlemler alması gerektiğine işaret etmektedir.

Çalışmanın amacı akademik anlamda Türkiye’de konuya olan ilgideki eksikliğe dikkat çekmek ve Türkiye’de çalışmalara dair farkındalık oluşturmaktır. Bu anlamda istismar konusunda diğer ülkelerde yapılan çalışma ve deneyimlerden oluşan kavramsal bir çerçevenin ortaya konulması faydalı olacaktır. Spordaki istismar olayları konusunda yaşanan tereddütleri aşmak istismarın nedenlerini, biçimleri, boyutlarını, etkileyen faktörleri ortaya çıkarabilecek akademik çalışmalar ile mümkündür. Batıdaki ülkeler ile karşılaştırıldığında Türkiye’de konuyla ilgili çalışmaların yapılmamış olması ciddi anlamda bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konulardaki eksiklik riskleri önlemek amacıyla önerilen koruma programlarının da tartışılmamasına ve çocuklar için uygun bir koruma programının oluşturulmamasına neden olmaktadır. Sporcu, antrenör, idareci ve diğer aktörlerin spordaki çocuk koruma programları konusundaki farkındalık düzeyinin düşük olması, istismarın tartışılmaması, görünürlük kazanmaması ve istismar konusunda karar vericilerin çaba sarf etmesindeki eksikliklerinden kaynaklanmaktadır.

İstismar ve kötü muameleye karşı önerilen çocuk koruma programlarının temel varsayımı spor ortamını çocuklar için güvenilir bir alana çevirmektedir. Bu sadece sporcular için değil aynı zamanda antrenörler, idareciler, akranlar ve aileler için güvenilir bir ortam anlamına gelmektedir. Özellikle çocuk haklarının ön plana çıktığı ve önem kazandığı bir düzen hem spora yüklenen anlam ve değeri yükseltecek hem de profesyonel anlamda arzu edilen başarının kalitesini arttıracaktır.

4. KAYNAKÇA

- Alexander K, Stafford A, Lewis R. (2011). The Experiences of Children Participating in Organised Sport in the UK. The University of Edinburgh/NSPCC, Child Protection Research Centre, Edinburg.
- Brackenridge C. (1994). Fair Play or Fair Game? Child Sexual Abuse in Sport Organisations. *Int Rev for Soc of Sport*; 29(3): 287-298.
- Brackenridge C. (1994). Women and Children First? Child Abuse and Child Protection in Sport. *Sport in Society*; 7(3): 322-337.
- Brackenridge C. (1997). He Owned Me Basically...: Women's Experience of Sexual Abuse in Sport. *International Review for the Sociology of Sport*;32(2): 115-130.

- Brackenridge C, Kirby S. (1997). Playing Safe: Assessing the Risk of Sexual Abuse to Elite Child Athletes. *International. Review for the Sociology of Sport*; 32(4): 407–418.
- Brackenridge C, Fasting K. (2002). Sexual Harassment and Abuse in Sport: The Research Context. *The Journal of Sexual Aggression*;8(2): 3-15.
- Brackenridge C, Bishopp,D, Moussali, S, Tapp J. (2008). The characteristics of sexual abuse in sport: A multidimensional scaling analysis of events described in media reports. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*;6(4): 385-406.
- Boocock S. (2002). The Child Protection In Sport Unit. *Journal Of Sexual Aggression*;8: 99–106.
- David P. (2005). *Human Rights in Youth Sport*. New York: Routledge.
- Fasting K, Brackenridge C, Sundgot-Borgen J. (2003). Experiences of Sexual Harassment and Abuse Among Norwegian Elite Female Athletes and Nonathletes. *Research Quarterly for Exercise and Sport*; 74(1): 84–97.
- Finkelhor D, Korbin J. (1988). Child Abuse as an International Issue. *Child Abuse Neglect*;12(1): 3-23.
- Garbarino, J. Guttman, E. Deeley, J. (1986) . ‘‘The Psychological Battered Child’’. Jossey-Boss, San Francisco.
- Gervis M, Dunn N. (2004). The Emotional Abuse of Elite Child Athletes by Their Coaches. *Child Abuse Review*;13: 215-223.
- Gönültaş MB. (2016). Cinsel İstismarcıların Çocuklara Yaklaşım Metot ve Teknikleri. *Journal of World of Turks*;8(1): 289-305.
- Gündüz N, Sunay H, Koz M. (2008). Incidents of Sexual Harassment in Turkey on Elite Sportswomen. *The Sport Journal*;(19).
- Hacısoftaoğlu İ, Akcan F. (2015). Sporun Sosyolojisi Olur mu? Ed: İ. Hacısoftaoğlu, F. Akcan, N. Bulgu. *Oyunun Ötesinde Spor Sosyolojisi Çalışmaları içinde*. Notabene yayınları, Ankara; s: 13-36.
- Kerr G, Stirling A. (2008). Child Protection In Sport: Implications Of An Athlete-Centered Philosophy. *Quest*;60: 307-323.
- Kerr G, Stirling A, MacPherson E. (2014). A Critical Examination of Child Protection Initiatives in Sport Contexts. *Social Sciences*;3: 742-757.
- Leahy T, Pretty G, Tenenbaum G. (2002). Prevalence of sexual abuse in organised competitive sport in Australia, *Journal of Sexual Aggression*;8(2): 16-36.
- Parasız Ö, Şahin MY, Çelik A. (2015). Sporda Çocuk Koruma Programı Uygulamaları: İngiltere Örneği. *International Journal of Science Culture and Sport. Special Issue 3*: 641-653.
- Polat O. (2007) *Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı Tanımlar I*. Seçkin Yayınları. Ankara.
- Stafford A, Alexander K, Fry D. (2013). Playing through Pain: Children and Young People’s Experiences of Physical Aggression and Violence in Sport. *Child Abuse Review*;22: 287–299
- Stirling AE, Kerr GA. (2008a) Elite Female Swimmers' Experiences of Emotional Abuse Across Time. *Journal of Emotional Abuse. Volume 7, Issue 4*, pp. 89-113.
- Stirling AE, Kerr GA. (2008b). Defining and Categorizing Emotional Abuse in Sport. *European Journal of Sport Science*; 8(4): 173-181.

- Talimciler A. (2010). Sporun Sosyolojisi Sosyolojinin Spor, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Talimciler A. (2014). Türkiye’de Futbol Fanatizmi ve Medya İlişkisi. 2. Baskı, Bağlam Yayıncılık. İstanbul.
- Topçu S. (2009). Cinsel İstismar. Phoenix Yayınları, İstanbul.
- Unicef. (2010). Protecting Children From Violence in Sport are Wiew With a Focus on Industrialized Countries.
- World Health Organization. (2002). World Report on Violence and Health, Geneva.
- Vertommen T, Veldhovenc NS, Wouterse K, Kampenf JK, Brackenridge C, Rhind D, Neels K, Eede F. (2016). Interpersonal Violence Against Children in Sport in the Netherlands and Belgium. Child Abuse & Neglect;51: 223–236.
- Yıldırım Doğru SS, Durmuşoğlu Saltalı N, Konuk Er R. (2012). Aile Refahı ve Koruma. Eğiten Kitap. Ankara.
- Yolcuoğlu İ.G. (2009). Çocuk Koruma Sisteminde Aileyle Çalışmanın Esasları: İstanbul Örneğinde Çocuklar ve Ailelerinin Gereksinimler, Güçlülük ve Risk Faktörleri Açısından Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 257607)
- Z-Page A. (2004). Çocuk Cinsel İstismarı: Cinsel İstismara Neden Olan Etkenler ve Cinsel İstismarın Çocuklar Üzerindeki Etkileri. Türk Psikoloji Dergisi;7(13): 103-113.